

УДК 94(477.8-25):[351.711.073.513-055.2]»16»

Марія Погорілко

(м. Львів)

РОЛЬ ЖІНКИ В МЛИНАРСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ЛЬВОВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ. У СВІТЛІ ДОГОВОРІВ ОРЕНДИ МЛИНІВ

У цій статті запропонований аналіз ролі жінки в млинарському господарстві Львова у другій половині XVII ст, здійснений на основі понад 150 договорів оренди цього періоду, які були укладені між міською адміністрацією та орендарями.

Ключові слова: жінка, млин, орендарі, Львів, міське господарство.

Вивчення функціонування млинарського господарства в ранньомодерний час дозволяє не лише розглянути, як функціонувала одна з найприбутковіших галузей господарства декілька століть тому, а й побачити повсякденне життя певної сім'ї чи однієї особи – мешканця тогочасного міста. Особливо цікавим є дослідження ролі жінок в економіці міста, адже поширену думку про те, що вдови та самотні жінки не брали участі в господарському житті, архівні джерела показують нам зовсім іншу картину.

У сучасній історіографії, попри активний розвиток жіночих студій, все ж небагато уваги приділено ролі жінки в міській економіці. Марія Богуцька – одна з найактивніших дослідниць польського ранньомодерного суспільства та ролі жінки в ньому.

Базою для дослідження є понад 150 опрацьованих договорів оренди між мельниками та міськими економами, укладених протягом 1593–1751 років, інвентарі та інші джерела економічного характеру (міські рахункові книги, книги королівської каси, рахунки каси райців та лави та ін.), що розміщені у фонді Львівського магістрату (ф. 52) та фонді Йосифінської метрики (ф. 19) Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДАІ).

Роль жінки в господарстві ранньомодерної Польщі поділялась залежно від соціального статусу жінки (знать чи селянка) та цивільного статусу (неодружена дівчина, одружена жінка, вдова).

Господиня мастку тримала під своїм контролем прислугу, була відповідальна за розведення та догляд за худобою, за виробництво щоденних продуктів. Однак, якщо у великих господарствах жінка контролювала виконання роботи прислуги, то в менших господарствах жінка мала виконувати цю роботу власноруч. Продаж молока, сиру, сметани, масла, курей та яєць (часто це була дуже прибуткова справа) перебував у руках жінок.

Однак доволі часто жінки розширювали сферу своїх традиційних обов'язків і займалися цілим господарством. Зазвичай, це відбувалось у випадку, якщо чоловік був хворий, у від'їзді, в тюрмі, залучений до публічних справ або в разі втрати чоловіка і здобуття статусу вдови [1, с. 33].

Становище жінки в господарському житті Львова не було однозначним. Розглянемо становище в господарстві жінок різних категорій:

- становище жінки в подружжі;
- становище вдови, повнолітньої доньки;
- становище неповнолітніх;
- «самостійні» жінки.

Жінка в подружжі брала участь у складенні договорів оренди нарівні з чоловіком та ставила свій підпис (чи, радше, хрестик) під контрактом (наскільки про це можна говорити на основі опрацьованих контрактів оренди млинів). Трапляються випадки, коли через відсутність чоловіка під час підписання договору оренди у зв'язку з хворобою, жінка (звичайно, за присутності опікуна) підписує контракт оренди замість чоловіка: «*Stanąwszy przed name obecnie ucciwa Agnieszka ucciwego Blazeia Zolnierzowicza Mlynarza Stawu Pelczynskiego małzonka, z przytomnością ucciwego Kazimierza Wiączkowicza Płatnyrza, opiekuna do tego przybranego Imieniem swoim y Małzonka, na ten czas chorobą złożonego czyniąc, upraszała nas o to, abysmy im po Expiratiewy Kontraktu na młyn Pelczynski nazwany, na lat dwanascie od roku 1684 asz do Ninieyszego roku 1696 zawartym Wielkąnoc przeszłą skonczoneym, na dalsze lata kontrakt takowy odnowili I z nimi zawarli*» [2, с. 153–154].

Незважаючи на термін контракту 3 роки чи 3 пожиттєвих, місто надавало право оренди обом членам подружжя з правом переходу оренди на іншого в разі смерті одного з них.

Так, у разі смерті дружини вдівець одружувався вдруге, а право оренди переходило на нову дружину. Протилежних випадків, коли після смерті чоловіка дружина бере собі нового, трапляється порів-

няно менше. Однак, попри їх незначну кількість можна зазначити, що в цьому випадку ситуація була такою ж, тобто в разі повторного одруження вдови всі її права переходили на нового чоловіка: «...*młyn... pustu stojącym Nieboszczyk Wawrzyniec Sobieraiowicz y z Magdaleną teraznieysza Małzonka wtedy swym kosztem wybudowali, pozostala zas po smierci pomienionego Sobieraiowicza teraznieysza druga Ucciwa Magdalena Ucciwego Jana Łagowczyka mielnika teraznieyszego Coniunx, maiąc z Nieboszczykiem syna Dołazeia...*» [3, с. 24]. Власне, цей контракт був способом вирішити конфлікт між новим чоловіком П. Магдалени Яном Лаговчиком (Jan Łagowczyk) та сином Магдалени від попереднього шлюбу – Блазеєм (Błazei) про право на млин. Зважаючи на великі кошти, витрачені на ремонт та відбудування млина після турецького знищення, місто визнало право власності на млин за Яном Лаговчиком з дружиною Магдаленою, а синові присудило компенсацію в сумі 150 зл. [3, с. 25]. Цей договір оренди був наданий містом після закінчення терміну дії попереднього контракту, що був підписаний в 1664 році Вавжином Соберайовічем (Wawrzyniec Sobieraiowicz) і дружиною Магдаленою терміном на 15 років. Отож, з цього можна дійти висновку, що поява нового чоловіка чи дружини не була причиною для підписання нового договору оренди, а продовжував діяти старий. А отже, можна припустити, що жінка (чи вдова) була повноцінним носієм права [4, с. 77–79].

Аналогічне право отримувала донька після смерті батьків у межах дії контракту – право оренди переходило на неї та її чоловіка за тими ж умовами – «...*Michał Głowacz y Agnieszka Szumiłowna iako nayblissi po zesciu Katarzyny Szumiłowney Rodzicielki Agnieszki...*» [3, с. 7].

Однак необхідно зауважити, що спадкове право на млин переходило на доньку в разі, якщо: 1) таке було описано в контракті; 2) у випадку відсутності сина [5, с. 100].

Проте не можна говорити, що жінки набували права оренди лише за спадковим принципом. Відомо достатньо фактів, де жінки не лише керують чи орендують млинарське господарство, а й відбудовують млини після знищення. Так, у 1624 році пані Роза Нахманова (Roza Nachmanowa) отримала від міста контракт на зведення Зимноводського млина навпроти Краківської брами, що був знищений вогнем у 1623 році під час пожежі на Краківському передмісті [6, с. 73] – «...*postanowieniu y zbudowaniu na starym*

mieyscu y dawnym placu Mlyna przerzeczzonego...» [7, с. 304–308]. Це будівництво мало відбутись за рахунок «третьої міри» (третьої частини від прибутків з млина), що належала місту згідно з привілеєм Зигізмунда I 1542 р. [8, с. 217].

Попри поширену думку про те, що вдови та самотні жінки не брали участі в господарському житті, договори показують нам зовсім іншу картину.

Станом на 1681 рік два замарстинівські млини перебували у власності самотніх жінок, що справно платили чинш до міської каси:

Вдова Ельжбета Вавжинцова (*Helzbieta Wawrzyncowa*) щорічно сплачувала з млина, півчверті поля, півзагороди та кавалок луки 80 зл. чиншу [3, с. 170].

Ядвіга Мартинова (*Jadwiga Marcinowa Młynarka*), млин якої знаходився дещо нижче від першого, щорічно з млина та двох загород платила 200 зл. чиншу. Окрім господарства, Ядвіга Мартинова доглядала чотирьох дітей – двох хлопчиків та двох дівчаток [3, с. 170]. На початку XVII ст. (1620 р.) цей млин був найбільшим млином міської каси та вже тоді приносив прибуток з чиншу 200 зл. [9, с. 118].

У 1666 році Софія Маріанна Данішевська (*Zofja Maryanna Daniszewska*) – вдова колись шляхетного Пана Казімежа Данішевського (*Kazimierz Daniszewski*), писаря коронного скарбу за 1 000 злотих викупила право оренди в подружжя Яна Пісарського з дружиною Емерентією Татавічовною (*Jan Pisarski z Emerentiej Tatowiczowną*) на два свинорийські млини [4, с. 102–104], оскільки подружжя через старість і неміч не могли справитись з господарством.

Отож, шлях до господарювання вдовам не закривався, однак, оскільки млинарство – справа непроста, часто вдови не могли справитись з таким завданням. На жаль, таких випадків можна зустріти більше, аніж випадків, коли вдови справно господарюють та виплачують місту чинш. Кожен з наступних випадків – унікальний, однак у сукупності дають можливість зрозуміти, у якому становищі опинялись вдови.

У разі неспроможності вести господарство вдови звертались до міста з проханням дозволити їм передати право оренди іншим господарям. Зазвичай, місто давало таки дозвіл з огляду на те, що за час господарювання вдови млин занепадав і не приносив місту прибутків.

Так, у 1642 році Анна Куньчовіцowna (Anna Kunchowicowna), вдова Федька Злотомерського (Fedko Złotomierskie), що володіла пожиттєвим правом оренди на Гузовський млин на Клепарові, передала його міщанину Семіану Лапці (Semian Lapka) та його нащадкам «...ysz ten młynek, barzo iest spustoszały, ktoremu rady niemoge dac y onego restaurowac, przeto aby to prawo swoje komu innemu ktoryby ten Młynek obiąwszy on restaurował, y miastu czynsz z niego płacił y na kazdy rok oddawał, mogła spuscic, ządala y prosiela nas...» [4, с. 449]. Попри те, що вдова повністю зрікалась свого права на цей млин, нові орендарі зобов'язувались до кінця життя доглядати та надати їй помешкання при млині «...pomieszkanie dozywotne przy tym Młynku iey służyc powinno...» [4, с. 451].

Очевидно, вдова Анна передала своє право взамін на помешкання та догляд для себе. Однак не всі вдови так робили. У 1687 році вдова по смерті Якоба Древняка (Jakob Drewniak) продала млин Павлу Гузику (Pawlo Guzik) та його дружині Софії за 310 зл. без додаткових зобов'язань [3, с. 391].

У деяких випадках міські економи мусили наказувати вдовам знайти нових орендарів. Так трапилось з Клішовським млином, ремонт якого за підрахунками міських лонгерів, мав би коштувати 300 зл.: «...zabugaiąc takowey ruinie tego Młyna, y szkody znaczney Mieyskiej uchodząc nakazalismy Ubogiem Wdowom, aby one o Arendarza do tego młyna Kliszowskiego, ktoryby cura sumptu sua et opera ten młyn restaurował, postarały sie y nam go presentowały...» [10, с. 135]. Такий господар був знайдений і він отримав договір оренди на Клішовський млин на час життя вдів (після смерті обох вдів між містом та господарями мав бути підписаний новий контракт за новими умовами). За цим договором господар мав не лише ремонтувати та дбати про млин і приналежні до нього господарські об'єкти, а й піклуватись про самих вдів. Обов'язки нових господарів стосовно вдів були прописані в окремому контракті [10, с. 137–139]:

Щорічно орендарі мусили сплачувати чинш в руки вдовам в розмірі 200 польських злотих.

Двічі на рік (на свято св. Михайла та на Великдень) безкоштовно надавати вдовам півколоди пшеничної муки – дві півміри вдові Ядвізі Клішовній (вдові Станіслава Козловського), інші дві півміри – Юстині Клішовній (вдові Григра Германовіча).

На прохання вдів змолоти пшеницю чи жито орендарі не мали права відмовити. Крім того, господар зобов'язувався за тим збіж-

жям приїхати своїм транспортом, завезти його до млина, там змолоти без відрахування міри (плати за помол) та відвезти додому вдовам.

У випадку якоїсь надзвичайної ситуації (наступу ворога, епідемії в місті) чи іншої потреби господарі повинні були надати вдовам помешкання біля греблі без обмеження в часі і не вимагати за це оплати, відшкодування чи зменшення розміру чиншу.

В разі, якщо би орендарі не виконували якоїсь умови контракту або не реставрували млина чи допоміжних будівель, вдови мали право розірвати з ними контракт і підписати новий з кимось іншим.

Окрім опіки над вдовами, з контрактом місто могло надати обов'язок доглядати неповнолітніх дітей. Так, після смерті власників млина на греблі Пельчинського ставу Каспра Поланьчика та дружини Регіни Блехарчанки (Kaspra Polanczyka у Regine Bleharczanke) залишилась сиротою донька Дорота. Право оренди на цей млин передали родичам Каспра та Регіни – швагрю Гарасиму Медзижицькому з дружиною Софією (Harasim Miedzyrzycki у Zophia). Умовою отримання та володіння правом оренди було повернення всіх боргів кредиторам *«aby kazdemu Creditonui z tego Mlynka у Будynku satisfactia sie stala»* [10, с. 370] та опіка над неповнолітньою сиротою Доротою. До обов'язків господарів щодо сироти належало виховання, навчання, забезпечення одягом та харчуванням, за що після настання повноліття господарі не мали права вимагати оплати чи відшкодування [10, с. 371].

Цікавим є випадок, коли дружина отримує право продати нерухомість без участі чоловіка. А все тому, що він не справлявся зі своїми обов'язками господаря та голови сім'ї. Формальний чоловік не лише не дбає ні за сім'ю, ні за дітей, ні за господарство: *«...w niwczym iey nieratuiąc z powinności małzenskiej, żywność i odzieży niedodawaiąc, w płaceniu podatków tak Koronnych IKMci iako у w inszych wszelakich mieyskich niedopomagaiąc, kasowych czynszów nieplacąc, o chorobach ani potrzebach zadnych, tak oney samey iako у wszystkich domowych niezawiaduiąc, o dziatkach z nim spółdzonych nic zgola niewiedząc у wiedziec nie chcąc, na cwiczenie wychowanie у odziez dziatek wspolnych niczym sie prawie nie przykladaiąc»* [11, с. 171 зв.], а й навіть до дружини ставиться, як до чужої жінки: *«iako nie mąz małzonkę swoię, ale iako obcą Białogłową opuscił...»* [11, с. 171 зв.]. Зважаючи на це та на плачевний матеріальний стан сім'ї, поважна комісія від міста дозволила продати четвер-

ту частину від нерухомості Великого та Малого Голоска, а саме від «...w polach, górach, młynach, stawkach, zapustach y wapiennych piecach...» [11, с. 171].

Отож, можна дійти висновку, що жінки в ранньомодерному Львові мали достатньо прав, щоб самостійно господарювати. Однак, при потребі, місто ставало на захист цих жінок (вдів, сиріт), зобов'язуючи нових орендарів до опіки над ними.

Література:

1. Bogucka M. Women in early modern Polish society, against the European background / M. Bogucka. – Aszgate, 1988.

2. Книга запису договорів між економією та мешканцями міста. – Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАЛ). – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 887.

3. Книга запису договорів між економією та мешканцями міста. – Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 886.

4. Книга запису договорів між економією та мешканцями міста. – Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 884.

5. Книга запису прибутків від пропінатії та нового чопового податку. – Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 944.

6. Історія Львова в документах та матеріалах. Збірник документів та матеріалів. – Київ : Наукова Думка, 1986.

7. Книга запису договорів між економією та мешканцями міста. – Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАЛ). – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 882.

8. Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. / М. Долинська. – Львів : Видавництво Національного Університету «Львівська Політехніка», 2006.

9. Zubyk M. Gospodarka finansowa Miasta Lwowa w latach 1624–1635 / M. Zubyk. – Lwów, 1930.

10. Книга запису договорів між економією та мешканцями міста. – Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАЛ). – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 883.

11. Встановлення меж між селами і містом. – Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАЛ). – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 489.

Погорилко М. Я. Роль жєницини в мєльничном хозяйствє Львова во второй половине XVII в. в свете договоров аренды мельниц

В этой статье предлагается анализ роли жєницини в мєльничном хозяйствє Львова во второй половине XVII века, осуществлен на основе более 150 договоров аренды этого периода, заключенных между городской администрацией и арендаторами.

Ключевые слова: жєницина, мєльницы, арендаторы, Львов, городское хозяйство.

Pohorilko M. Y. The role of women in mill economy of Lviv in the second half of the XVII c. based on lease agreements

In this article we offer an analysis of the role of women in mill economy of Lviv in the second half of the XVII c. It is based on more than 150 lease agreements of that period, which were concluded between the city administration and renters. Those agreements are very important source, which helps researcher to see real and practical functioning of Laws and privileges, to understand fears of different kinds of danger, and to follow continuity of water mills operation in the time of very high level of danger of military and natural destruction.

The role of women in mill economy of Lviv in early modern period depended on social status – was she nobility or peasant woman, and on marital status – was she single, married or widow.

It is important to examine the role of women in the economy of early modern Lviv as far as it is great possibility to research everyday life of single family and women in connection to economic and politic situation in Polish state of 17 century. Despite widespread notion that women did not take active part in economic life of that period, archival sources shows us another situation – when men were not able to work (because of illness, departure, were serving in military) or died, women usually headed not only domestic economy, but also mill economy.

Keywords: women, water mill, renters, Lviv, city economy.